

ЕДМЪНД ЧИШЪЛ

/1702/

Едмънд Чишъл е роден през 1671 г. в Бедфордшър. Той учи в колежа Корпус Кристи в Оксфорд, който завършва като магистър през 1693 г. Ръкоположен за свещеник, Чишъл е назначен към Левантинската компания в Смирна. Той тръгва от Англия на 12 септември 1698 г. на борда на фрегатата „Нептун“ и пристига в Смирна на 19 ноември същата година. През цялото пътуване прилежно си води дневник. В Смирна Чишъл престоява до 10 февруари 1702 г. След това се отправя към Цариград, без обаче да се спира там, а продължава за Одрин. Тук той се присъединява към свитата на лорд Лейджет, бившия британски посланик при Високата порта, който се завръща за Англия. Чишъл пътува с него през България, Влашко, Трансилвания, Унгария, Германия и Холандия. В Англия Чишъл преподава богословие, през 1711 г. е назначен за свещеник на кралицата и към края на живота си се оттегля в Есекс, където умира през 1733 г.

Публикациите на Едмънд Чишъл засягат изключително богословски въпроси и са публикувани на латински. Дневникът на неговото пътуване не е бил издаден приживе. След смъртта на Чишъл синът му предоставя ръкописа на д-р Р. Мийд, приятел на баща му, който го редактира и обнародва.

Тук предлагаме описанието на пътуването на Чишъл между Галиполи и Букурещ: *Travels in Turkey and back to England. By the late Reverend and Learned E d m u n d C h i s h u l l. London, 1747, pp. 61—82.*

ЦДИА: КМФ 04, Инв. № 444/8.

ПЪТУВАНИЯ В ТУРЦИЯ И ОБРАТНО В АНГЛИЯ

ОПИСАНИЕ НА ПЪТУВАНЕ ОТ СМИРНА ДО АДРИАНОПОЛ
В КРАЯ НА 1701 И НАЧАЛОТО НА 1702 Г.

(Следва описание на дванадесетдневното пътуване до Галиполи,
с. 55—60.)

22 февруари

В девет часа тази сутрин ние се придвижихме заедно с конете си на кораб от *Ferdack*¹ до *Gallipoli*² и за три четвърти час пристигнахме с божия благословия на европейския бряг, където радостно се сбогувахме с Азия след тежката морска болест, която изкарах по пътя. Бяха изминали 3 години и 3 месеца от първото ми идване в Смирна³.

Галиполис, сега наречен Галиполи, бил завладян от турците при управлението на Орхан⁴ в 760 г. по Хиджра⁵. Сега е сравнително голям град, но слабо населен, западнал в търговско отношение, въпреки че все още развива търговия с памук и анасон. Той е разположен на издадена земя между два малки открити залива, от които северният е изключително приятен и има на зелените си крайбрежия два турски гроба; по-новият и по-величественият е този на Синан паша⁶. Наблизо има хан с много фина изработка, с джамия и други примери на благотворителност. Южният залив има стени от античен арсенал за разполагане на малки кораби, които някога прекарвали зимата тук. Близо до тях има огромни, великолепни скали, разположени пред града. Скалите са от естествена смесица от пясък, кварц и мидени черупки, от който материал са построени всички къщи в града. Тук видях каменната фигура на нашия Спасител, кръстен в река Йордан, и една друга на Дева Мария, вдълбани за разлика от практиката в гръцката църква в *basso relieve*⁷.

23 февруари

В Галиполи ще бъдем този и следващия ден, очаквайки кервана на г-н Фарингтън. Широчината на *Hellespont*⁸ тук е доста голяма — като при *Lampsacus*⁹, според Ксенофонт¹⁰ била само 15 *furlong*¹¹.

25 февруари

Продължихме от Галиполи по равен и приятен път, който, постепенно спускайки се, започва бързо да ни открива тесния проток на *Chersonesus*¹², с *Propontis*¹³, от една страна, и залива на *Cardia*¹⁴, или *Sinus Melas*, от друга, като крайната ивица земя е

едва 3 мили широка. Нашият път сега слиза наляво и така ни отвежда зад издадения край на залива, в който се влива красивата река Melas¹⁵, която ние прекосяваме на четвъртия час от Галиполи по един правилен и добре построен каменен мост. Оттук тръгваме по каменист и планински път до Allalmaleé¹⁶, християнско село, където има конак. Преди да си легнем, прекарахме в компанията на един беден и неграмотен поп, който между другото ни каза, че наскоро дал на владиката на Hecaclea¹⁷ 70 долара, за да назначи сина му за свещеник.

26 февруари

Напускаме Алалмале и след 2 часа и половина пристигаме в Malgara¹⁸, където опитах турското питие боза, белезникава бира от просени зърна. Това е голям и хубав град, произвеждащ мед в огромни количества, и носи името на дама, която го е спасила от ограбване от първия турски владетел за огромна сума пари. Сега се използва като място за заточение на първите министри на империята. Продължихме по-нататък, докато към шестия час от пътуването поради изгубването на часовника ми предната вечер претърсихме компанията, тъй като имахме известни съмнения в catergée¹⁹, който се присъедини към нас вчера, и наистина го намерихме в неговите панталони. След десет часа пристигаме в Derrici²⁰, малко християнско село, където, да не забравя, че този ден видяхме отляво планините на Samothrace²¹, течението на Hebrius²² и малко по-нататък снежния връх на Родопите.

27 февруари

След два часа пристигаме в Uzunkirgée²³, град, който е получил името си от хубавия мост със 166 арки и според Саидино, наричан Ponte d'Erchiene. Загубихме 15 минути за преминаване на моста и към края му, който е най-забележителната част, видяхме 10 или 12 глави, издълбани в назъбените парапети, които ограждат моста, в памет, както е написано, на толкова много видни работници, удушени от султан Мурад I²⁴ (който го е сторил) заради това, че го построили тъй тесен, та дори две каруци не могат да минат по него едновременно. След два часа стигнахме до пясъчните и красиви брегове на Хеброс, точно срещу града и двореца Dimitico²⁵, където султан Мурад започнал да строи дворец за своя резиденция. Оттук тръгнахме надолу по брега на тази бавна, но непълноводна река и след два часа и половина отседнахме в студен и неудобен хан в Elchilee²⁶.

28 февруари

В пет часа продължихме по пясъчливия път на брега на р. Хеброс, където видяхме огромно количество диви птици, и в 9 часа

пристигнахме в дома на лорд Пейджет²⁷ в Адрианопол, изпълнени с възторг от красотата на реката, пътуването и гледката на този хубав град.

Адрианопол е разположен на Хеброс, точно там, където в нея се влива Tunsa²⁸ и Harđa²⁹. Това е голям и хубав град, 5 мили в диаметър, издигайки се спокойно върху страната на малък хълм от бреговете на р. Хеброс и Тунджа. Забележителни тук са сараят, джамията и чаршията. Сараят е построен в равна зелена равнина в подножието на града между р. Хеброс и Тунджа, по-точно по бреговете на последната. Почти целият е заобиколен от гъста гора от бук и бряст, които отвътре създават впечатлението за парк, а отвън имат хубав изглед, като се има предвид, че в околността няма никакви гори. Квадратна стена опасва зданието, което наистина изглежда като една объркваща заплетена фигура, но както казват, добре измислено за удобство. Изградена е от камък и покрита с ламарина. Няма нищо по-приятно за околото от това красиво разположение, а по отношение на неговата ниска част и твърде голяма близост до реките — нищо по-нехигиенично. Той, изглежда, е разположен там, където Константин победил Лициний.

Джамните тук са наречени Ески-джами, Тримата Шерифи, Султан Баязид и Султан Селим. Първата, основана от Мурад, е наречена така още в древността и е превърната за тези нечестиви нужди от християнска църква, чийто вид изцяло е запазила. Втората е интересна с изобилието си от порфири, които красят зданието и разнообразната архитектура на четирите си минарета заедно с многото извити колони, които поддържат портите. Третата също е с много извити колони и някои са с прекъснати жилки и от рядък материал, което кара човек да мисли, че са излети. Но най-голямата красота на града, а както някои считат и на цялата империя, е джамията Султан Селим II, построена от него с материали, донесени главно от останките на Фамагуста на остров Кипър. Но изхождайки от това, че сградата не е квадратна и не се поддържа от толкова богати колони освен четирите, които красят фасадата, аз считам, че тя отстъпва на 2-те джамии Сюлейман и Ахмед в Константинопол. Иначе е чудесна постройка, строена с голямо майсторство от няколко части и като театър, състоящ се от огромна зала с купол. Тя е украсена с четири симетрични красиви минарета, всяко от които има 244 стъпала, които водят до най-високия балкон. Защото във всяко има по три балкона, които имитират капители, между които е вместиено цялото тяло на колоната. Едното от тях е известно с трите си стълби, виещи се една в друга, от които едната води към трите балкона, другата към двата най-високи, а третата към последния от всички. Оттук веднъж имахме възможност да видим целия град, плана на сарая, течението на реките и изгледа на района долу, където неколцина простосмъртни угрижено бродеха като

мравки по тази точка на земята. Тук не мога да не си припомня с удоволствие онези *templa serena* на Лукреций³⁰.

Despicere unde queas alios, passimque videre
Egare, atque viam palantes quaerere vitae

1., 1, V, 8

Приближавайки се до джамията Султан Баязид I, видях психиатрията или лудница, която е едно хубаво здание с кръгла форма, покрито с правилен купол, с огромно вътрешно пространство с цистерна за вода и удобно разделено на 6 дългообразни зали, отворени към центъра. Тук са затворени трима луди мъже, на които са дадени чисти дюшеци и са завързани за пода с железни синджири около врата за по-голяма сигурност.

Чаршиите са два дълги и хубави портика, заградени със стена от тухли и камък от всяка страна и с предпазна арка отгоре против пожар. По-късата от двете граничи с джамията Султан Селим и е предназначена за обущари, но другата, която е около 400 крачки дълга и 6 широка, е пълна с различни търговски магазинчета; всичките са плитки ниши в стената на еднаква височина и ширина и всъщност толкова правилно са построени, че представляват красива и богата галерия.

Целият път от Галиполи дотук лежи в една богата и плодородна равнина, пълна със села, почти всичките християнски. Липсват ѝ обаче хубавите извори, често срещашите се гори и чудесните храсти на Азия.

4 март

Сър Роберт Сътън³¹, наследникът на милорд Пейджет в посолството на това пристанище, който пристигна в Адрианопол миналата Коледа, сега имаше посещение при великия везир. Лорд Пейджет със семейството си и английски търговци, живеещи в този град, се отправи към дома на своя приемник в 12 часа. В същото време от великия везир там дойде чауш пашата³² с богато украсен кон за сър Роберт и още около 30 други за неговата свита. Оттук двамата посланици, водени от чауш пашата и придружени от голяма свита англичани, се отправиха към двореца на везира. След тяхното пристигане в залата за аудиенции скоро влезе везирът, съпроводен от своя кайя³³ и реис ефенди³⁴, и поздрави с уважение цялата присъстваща група. Той се разположи на софата³⁵ и двамата посланици седнаха срещу него на два стола. След като старият посланик представи своя приемник, Мавро Кордато³⁶ — церемониал-майстор и драгоман на Османската Порта, съоткри обикновените церемонии. Тогава сър Робърт връчи акредитивните си писма на везира, след което и двамата посланици обяха почерпени с кафе, шербет и енфие и цялата церемония накрая приключи с раздаване на 24 кафтана³⁷. Везирът е около 60-годишен, нисък на ръст, с мек и спокоен израз, но тъжен от за-

тубата на единствения си двегодишен син. На тази церемония той се яви със „селими“ тюрбан³⁸, който е държавен знак-шапка, и по този начин оказа чест на присъстващите.

10 март

Сър Робърт Сътън има аудиенция при Великия господар в сарая на това място, където той пристигна около 7 часа на държавен кон, воден, както и преди, от чауш-пашата и придружен от английски джентълмени. На такива аудиенции е обичай турците да демонстрират дисциплината на своите военни, както и справедливостта на Дивана³⁹. И веднага щом Негово превъзходителство влезе през първата врата на сарая в голяма и зелена зала, няколко души еничари, наредени на срещуположната стена, изтичаха с голяма бързина, но в пълен ред, взеха няколко чинии с тяхната супа, поставяйки ги на еднакво разстояние в залата; след което бяха върнати от чорбаджиите⁴⁰, които се движеха между редиците и вместо с думи им заповядваха с тихи подсвирквания. По време на това забавление Негово превъзходителство пристъпи към Дивана — една продълговата стая, отворена отпред като галерия, чрез която единствено е отделена от залата, описана по-горе. Тя е обградена от трите страни със скамейки, покрити с везана коприна, а подът е покрит с килими, иначе няма никакви други украси, нито пък орнаменти върху стените. На средата на главната скамейка, която гледа към вратата, седна великият везир върху червена възглавница под себе си и една за краката си, с което единствено се отличава от другите министри на Дивана. От дясната му страна на същата пейка седна каймакамът⁴¹ и Абдула паша, синът на покойния Мустафа Кьопрюлю, а от лявата му страна двамата кадъаскера⁴² — единият за Европа, а другият за Азия. Двете странични пейки бяха заети отдясно от нишанджи⁴³ паша, а отляво от дефтердара⁴⁴. Седнали в този ред и пазещи дълбока тишина, те изпратиха няколко теуш и теуш в посока на посланика и неговата свита; в което нямаше друга процедура освен прочитането на няколко кратки дела пред везира заедно с показанията на свидетелите, на които той произнесе своята присъда и страните бяха моментално разпуснати. Но в тези и в други случаи от подобен род реис-ефенди и тезкереджи-пашата също присъствуват: първият действа като адвокат и секретар на Дивана, а вторият като разсилен, който разнося сведенията и книгата между Великия господар и везира. Междувременно Великият господар, въпреки че лично никога не присъства на Дивана, все пак е главен свидетел и върховен наблюдател на всичко, което става там, чрез едно решетъчно прозорче, което гледа от апартамента му точно срещу мястото на везира. Тези церемонии свършиха, донесоха различни табли и ги сложиха пред везира, каймакама нишанджи, дефтердара — всичките приятно подредени с различни турски ястия; посланикът седна да яде с ве-

везира, а няколко английски господа с другите министри. След това угощение (везирът пръв даде знак за края на аудиенцията) посланикът и всички останали английски господа се оттеглиха в отдалечената част на галерията, която е пред залата на Дивана и другите покои на сарая, където те всички се облякоха и после седнаха в ред, докато Диванът се вдигна и няколко министри тръгнаха към апартаментите на Великия господар, който ги водеше, като накрая везирът завърши процесията. След което Негово превъзходителство беше повикан да поеме своята аудиенция, на която той и четирима господа, на които бе разрешено да го посетят, бяха водени от двама капъджи⁴⁵, които ги водеха за всяка ръка по груб и неприятен начин. Така те бяха доведени от външната галерия в квадратен павиран двор, оттам през ограда в вход влязоха направо в стая, която бе присъствена зала на Великия господар. Това беше малка стая с квадратна форма, покрита по стените и пода с червена коприна и украсена с разкошни и богати бродерии от златни конци. В ъгъла имаше висока софа около 2 ярда в квадрат, украсена с 4 богати възглавнички, както и миндерът, и всичко бе изцяло покрито с бродерия от перли. На това седеше Великият господар, поздравявайки посланика в полулегнало състояние, потънал така дълбоко в миндера, че краката му не се виждаха. Другите украшения на стаята бяха двата прозореца, всеки от който имаше по две възглавници, подобни на тези на софата, но най-впечатляващото от всичко бе покривалото на комина, бродирано по същия начин, както и тези по стените и пода, но обогатено с различни по големина скъпоценни камъни, положени по ъглите му, като перли, диаманти, рубини, смарагди и други подобни. Посланикът застана на около 3 ярда разстояние от Великия господар, където той се представи на Мавро Кордато на италиански и той веднага преведе неговите акредитивни писма на султана. Писмото на Негово величество (подадено на Мавро Кордато от Негово превъзходителство) беше подадено от [Мавро Кордато] на нишанджията, от него на Абдула паша, от него на везира, който го постави пред краката на Великия господар. След това султанът се обърна към везира със следните думи: „Ние уважаваме краля на Англия като наш приятел. От наша страна ние ще окажем дължимото уважение към свещените капитулации, направени от него, и нека бъде Ваша грижата да ги видите изпълнени.“ След изричането на това посланикът напусна залата за аудиенции с четиримата господа, на които единствено беше разрешено да присъствуват на церемонията. След което всички англичани веднага се качиха на конете си пред външната порта на сарая и там застанаха в редици, за да видят разпускането на еничарите, което се извършваше бързо, но точно и прилича на *decursio*⁴⁶ в римската армия. След това няколко министри на Дивана, започвайки от последния и завършвайки с везира, преминаха във величествен марш на коне, украсени със златни юзди, които, следвайки френската мода, бяха изработени със златни

конци. Следваше ги Негово превъзходителство на кон с подобна украса и така придружен от няколко чауши и англичани, се върна в своя дворец.

Облеклото на няколкото министри на Дивана е точно същото като кафтаните, които те обикновено носят, но материята е или коприна, или коприна с вълна, украсена със самурена кожа. Техният тюрбан се нарича мюджевезе⁴⁷, но този на Великия господар е също като на обикновените аги, отличаващ се само с 3 малки, но фини и интересни черни пера, с оттенък на пепелен цвят, които са пера от крилото на аргигон, рядка московска птица. Подаръкът, направен от посланика на султана, се състоеше от 60 парчета различни материи, като коприна, кадифе и др. подобни, всички за сметка на компанията.

18 март

Лорд Пейджет има този ден прощалната си аудиенция при великия везир, където освен обикновеното черпене с кафе, шербет, енфие и кафтаните бяха донесени от реис фенди писмата на великия везир и като ги целуна почтително, той ги предаде на везира: целунати от везира по същия начин, те бяха връчени на посланика, от когото те бяха отново целунати и предадени на г-н Пейджет, който ги понесе почтително в двете си ръце по време на целия път до двореца на Негово превъзходителство. Писмото на султана беше завито в плат от злато, около фут широко, ярд дълго, написано на фина персийска хартия, направена от коприна.

19 март

Негово превъзходителство има среща по случай отпътуването си с мюфтията⁴⁸, почтено лице на около 70 години, пълничък, с горда осанка, добре запознат с турското законодателство и политика и бивш ходжа на сегашния султан. Той е извънредно алчен и богат, натрупал, както се говори, една огромна част от оборотното злато на империята; придобил е също така огромни пространства земя около Erzerum⁴⁹ и Trebisond⁵⁰, откъдето и произхожда.

20 март

Негово превъзходителство има аудиенция във връзка с отпътуването си с каймакама, любезен, приветлив и топъл човек, с не особено високо обществено положение, въпреки че жена му е сестра на султана. Същия ден, петък, видях Великия господар да язди на кон от своя дворец до джамията, където публично се моли. Той бе предвождан от няколко чауша, след това от 6 коня и тогава от няколко солака⁵¹, облечени в къси дрехи и украсени с

високи шапки от позлатено сребро. От двете страни на коня му вървяха по трима чорбаджии, носещи на главите си красиви бели щраусови пера, а зад него следваха силихдар агата⁵² и къзлар агата⁵³. Той е нисък, широк и пълен; има къс врат и голямо, широко, жълто, месесто лице, широк нос, ниско чело и бузи, забележително дълги и отпуснати. Върху монетите си той се увековечава като „Великия султан на земята и морета. Султан, син на султан. Султан Мустафа хан, син на император Мохамет“⁵⁴.

21 март

Негово превъзходителство има среща поради заминаването си с **накиб ефенди**, който е син на мюфтията и по право е определен за наследник на баща си. Той е на около 30 години, добре сложен, с арогантно поведение, но в случая се показва любезен.

24 март

Този ден видях главите на петима разбойници, донесени от *Natolia*⁵⁵ и поставени пред портата на сарая, където според обичая те останаха три дни. Това бяха само кожите на разбойническите глави, натъпкани със слама.

2 април 1702 г.

Негово превъзходителство лорд Пейджет, готвейки се за заминаването си, бе поканен този ден при великия везир, където сред многото знаци на уважение, които неговият дом често показваше към личността и характера му, Пейджет получи прекрасно угощение заедно с подарък от фантастична дреха на стойност две кесии, както и един превъзходен кон заедно с прекрасна екипировка, изчислена на още три кесии.

3 април

Видях своеобразното молене на ентузиазирани турци от някаква секта, които извършваха това публично по следния начин. След обикновения обеден намаз⁵⁶ в малката джамия на града те се отправиха към съседния храм, където стояха много турци с различно обществено положение, които идваха тук само като наблюдатели, за да задоволят любопитството си. Тези няколко фанатици, които трябваше да играят ролята, се наредиха благоприлично на кръгли седалки, докато влезе водачът на ордена им, при което всички станаха и му се поклониха. Той веднага седна в ъгъла на стаята и с цялото братство запя религиозен химн, който те подеха смирено, тържествено и хармонично. Като свършиха, те се изправиха на крака, около 60 човека, и се оформиха в един затворен кръг, като всеки от тях бе сложил ръце върху гърдите

си и върху врата на предходния. В такъв вид те се придвижваха в кръг, повтаряйки с дълбок и силен глас *Hi hu*, като в същото време тропаха силно по земята и отхвърляха с голяма сила глави към центъра на кръга. Скоро двама от тях пристъпиха към центъра и бързо се обърнаха на пети, след което цялата група забърза движенията си, което прерасна в разпаленост и настървение и по-скоро предизвика учудване, а и трудно може да се опише с думи. В продължение на два часа и половина те действаха с едно непрекъснато настървение, понякога прегръщайки се един друг накуп, понякога коленичили в объркана група и след това тичайки в кръг без прекъсване, отхвърляйки ръце назад, мятайки глави и повтаряйки в отвратителни викове *Hi heu, Allah hullah, Alla hu, Alla heu*. Тъй като ставаха все по-дрезгави и по-слаби, както звуците, така и действията им наподобяваха точно ръмженето и лаенето на кучета, докато накрая, покрити с пот и изпаднали в последния акт на екстаза, те приключиха с някакви стихове, които повтаряха след своя водач, и така ни изпратиха.

4. април

Лорд Пейджет направи тази сутрин последната си визита на везир кехаята, който му подари един великолепен кон с екипировка. След обяд той също посети за последен път и реис ефенди, който го почете с подобни подаръци и го изпрати с изрази, които показваха искрено и топло отношение към него. Ще приключа това описание само с наблюдението, че в Адрианопол има великолепно червено вино, което видях, че е отбелязано и от Хезиод⁵⁷.

ОПИСАНИЕ НА ПЪТУВАНЕ ОТ АДРИАНОПОЛ ПРЕЗ БЪЛГАРИЯ, ВЛАХИЯ, ТРАНСИЛВАНИЯ, УНГАРИЯ, ГЕРМАНИЯ, ФЛАНДРИЯ, ХОЛАНДИЯ И ОТТАМ В АНГЛИЯ В ГОДИНИТЕ 1702 И 1703

8 април

Този ден в 10 часа лорд Пейджет напусна Адрианопол и започна своето пътуване към дома с великолепен екипаж. Отпред вървяха двама чауши и шест еничари; след това трите знамена с герба на Англия, на Обединението и на св. Георги; след това господата на кон с 13 водени коня; след това агата, назначен от правителството да съпровожда Негово превъзходителство, който бе следван от 4 каляски, всяка от които теглена от по 6 коня и в последната от които беше Негово превъзходителство, а в първата няколко господина, които го придружаваха в това пътуване, а именно — шведският граф Гилдерстоуп, г-н Монтегю, племенник на лорд Халифакс, и неговият учител г-н Генгейн.

За удобство на екипажа и улеснение на пътешествието Негово превъзходителство бе екипиран със 71 каруци, които трябваше да го изпратят до крайните граници на турската империя за сметка

на Портата. Въпреки че това бе най-малкият знак на уважение, което той получи тук, тъй като може да се пресметне, че той носи подаръци на стойност 20 кесии, получил след последното си посещение в Адрианопол в следните подробности: за уреждане на свой палат в този град — 500 долара; за възглавници и друга мебелировка на двете софа стаи — 600 долара; за държавен кон от великия везир — 500; за богата екипировка на коня — 1000; за дрехи от самурена кожа — 1000; за кон и екипировка от везир кехаята — 500; за същото от реис ефенди — 500; за 15-те мулета от правителството — по 50 долара всяко — общо 750; за 72 коня от същото [т. е. правителството] по 30 долара всеки — общо 2160 долара; и накрая за 100 дни *tain*⁵⁸ или дажба от Портата на стойност 50 долара на ден, което прави 5000 долара.

Този ден Негово превъзходителство и свитата му пропътуваха бавно разстоянието от 15 мили и към 3 часа пристигнаха в малко селце, наречено *Senigee*, където намерихме каруци, разположени в няколко станции, и стаи, определени за всеки един, както и три палатки (които не бяха разпънати тази вечер), готови на услугите на Негово превъзходителство; това споменавам веднъж завинаги, тъй като бе обичайният метод при всеки следващ конак⁵⁹.

9 април

От Сенидже продължихме тази сутрин за три часа до *Sokuck Derosut*⁶⁰ и оттам за същото време до *Voiaak Dervent*⁶¹, където намерихме палатките на Негово превъзходителство отлично и удобно подредени и всички неща правилно разположени за ношуване. Тук видяхме един възрастен български християнин на име Стоян (*Stoan*), на 120 години, който ни каза, че през целия си живот бил подложен на голяма и неизлечима болест и 3 пъти бил сменял зъбите си, веднъж като дете и 2 пъти по-късно. Те бяха сега в по-голямата си част цели, слухът и вкусът му много здрави, но зрението му малко отслабнало; веждите и брадата му напоследък съвсем почернели, но косата на главата му е бяла като мляко, а кожата на гърдите му е като кора на стар гнил бук.

10 април

Пропътувахме този ден от Дервент до *Jepicui*⁶² и открихме, че земята тук е равна и почвата обещава плодородие, ако имаше повече жители, вода и гори.

11 април

Продължихме от Иеникьой към *Pashacui*⁶³, наречен така от резиденцията на Ахмет Герай Султан, който е татарски принц, за

щастие изгонен от собствената си варварска страна в това хубаво и приятно село, разположено в плодородна низина, която е по-добре снабдена с гори, отколкото местата, които минахме напоследък. То е напоявано от малка река, която, изглежда, извира от недрата на планината Хемус⁶⁴ и се влива в Тунджа.

12 април

От Пашакьой пристигнахме в *Somogva*⁶⁵ — богато, добре уредено село, изобилно снабдено с гори и води. По нашия път дотук от Адрианопол понякога виждахме барабанчици, поставени като пазачи, за да съобщават за опасност по пътя.

13 април

От Коморова продължихме за два часа и половина до *Dobral*⁶⁶, като отдясно оставихме голям турски град, наречен *Carnibat*⁶⁷, известен с бояджийството си, но произвеждащ фината червена и жълта кожа на тази страна, която се изнася в огромни количества. От Добрал започнахме да изкачваме склоновете на Хемус, където пътят се виеше така живописно, че намаляваше трудността от изкачването. Тук, прекосявайки бърза река и през различни клифове и скали, стигнахме накрая до открита равнина на върха на хълм и оттам навлязохме в истински земен рай на българските християни, наречен *Chaliksava*⁶⁸, където е издигната нова църква за жителите с помощта на граф Ойтинген, извънреден посланик на Негово императорско величество. Тук девойките на селището ни забавляваха вечерта с танци, които изпълняваха без голямо изкуство и разнообразие, но имаше наивност и простота, което бе наистина приятно. Жените тук носят украшения, нещо като лента, която се състои от различни сребърни монети и големи, релефни, сребърни гривни; те ни изпратиха на следващото утро, разпръсквайки пшеничени зърна по пътя ни.

14 април

От върха на хълма продължихме известно време по равен път през величествена дъбова гора, след което пътят започна да се спуска и изглеждайки по-кратък поради удоволствието от сенчестия пейзаж от двете страни, ни отведе неочаквано в съседна долина. По нея пътувахме около 1 час в подножието на прекрасния Хемус и стигнахме до готово да ни приеме християнско село *Трагое*⁶⁹. И наистина от Адрианопол дотук всички села са населени с християни, които по народност са българи, но принадлежат към гръцката църква.

15 април

Все още продължаваме нашето пътуване в подножието на планината, докато след около един час пристигнахме в Eski Stambol⁷⁰, откъдето пътят, оставяйки Хемус зад гърба ни, след четири часа и нещо ни доведе до първото турско село, което срещнахме по пътя, наречено Voklar⁷¹. Планината Хемус е границата, която отделя Трансилвания от България, или Древна Мизия според древните и през която ние този ден пътувахме. Тя представлява приятна смесица от равнини и долини, гори и поляни, нивя и пасища. По-горе споменатият град Ески Стамбол е име, дадено от турците на останките на древен град (вероятно Oescus Triballorum), който в подножието на Хемус има следи от две стени: вътрешната е почти квадратна и е около миля в диаметър; външната е почти кръгла в диаметър пет мили. Но освен това няма никакви други останки, нито пък надписи, които да посочват истинското име или пък историята на това място. В един ъгъл на вътрешната стена има няколко кръста и образ на Дева Мария, варварски счупен, с 2 или 3 реда на съвременен гръцки език, в които се четат само думата кралица, четливо, но зле написано. Около гореспоменатите стени тече малка река, извираща от Хемус, сега наречена от италианците Monte Argentato, а от турците Balkan.

16 април

Пътуваме пет часа из страна, която наистина е богата, както и приятна и разнообразна, с леки изкачвания и слизания от Трагое до Arpoutsii⁷², село, чиито жители са от гръцката общност, въпреки че според името му те би трябвало да са от албански произход.

17 април

През приятна страна, разнообразна с ниви, пасища и гори, пристигнахме за седем часа в Uzungee Alon⁷³. По пътя минахме през няколко села, както и през голям търговски град, в който има седем джамии и дворец на пашата на Никопол, известен като Разград. Кадията на този град с алаи, чауша и другите чиновници излязоха на час път извън града да посрещнат Негово превъзходителство.

18 април

През подобна местност, но малко по-гориста продължихме нашето пътуване до Urrée⁷⁴. И оттам, където за първи път видяхме Дунав, на следващия ден продължихме през богата, приятна и добре обработена земя и към 12 часа пристигнахме в Тутракан, разположен на брега на реката.

20 април

Стояхме тук и наблюдавахме пренасянето на багажа на Негово превъзходителство през реката. Междувременно не мога да не си спомня с удоволствие приятната земя на Долна Мизия, през която пропътувахме за пет дни. Земя, която (пренебрегната от Овидий и от съвременните географи) по богатство на почвата, разнообразния релеф, чудесни пейзажи, осигуреност с вода и гори не може да бъде сравнена с никое друго място на вселената. Но въпреки че тази част от страната, която постепенно се спуска от склоновете на Хемус към бреговете на Дунав, е богата както на орна земя, така и на пасища, нейните жители изглеждат доста бедни и живеят в много мизерни къщи.

21 април

Този ден Негово превъзходителство и свитата му преминаха Дунав между Тутракан и устието на Argisch⁷⁵ около 8 часа сутринта. При пристигането си Негово превъзходителство бе посрещнат от принца на Влахия в лицето на неговия братовчед немския граф Томазо Кантакузено и 50 души охрана и 2 каляски от по 6 коня. В този вид Негово превъзходителство пропътува една миля във Влахия покрай бреговете на Аргиш и след това, слизайки от коня, бе настанен в три разкошни палатки, изпратени, както и преди, от княза за неговото настаняване.

22 април

Негово превъзходителство продължи пътуването си за около шест часа през Влахия, страна, която от тази страна е свършено равна и извънредно богата, но слабо населена и обработена. По пътя срещнахме много дървени кръстове, издигнати на много места, за да предизвикват набожността на християнските пътешественици; както и манастир с монаси на два часа път от нашия конак, близо до мястото, където Аргиш се влива в Dembovitza⁷⁶. Накрая пристигнахме до група бедни хижи, които трудно могат да се нарекат село, но ощастливени с удобството на вкусна и здравословна вода. Там намерихме разпънати палатки както за принца, така и за Негово превъзходителство, готови за празненството тази вечер. Бяхме придружени от граф Томазо, който се бе заел да осигури полагаемата се дажба на Негово превъзходителство.

23 април

Пътувахме четири часа през приятна гора, богата с цветя, и накрая опънахме нашите палатки при Popest⁷⁷, което на влашки език означава Попски град. Тук около 5 часа вечерта Негово

превъзходителство получи екстрена новина чрез барон Минсхайм от граф Рабутин с най-тежката новина за смъртта на Негово кралско величество на 8 миналия месец⁷⁸.

24 април

Около 7 часа тази сутрин Негово превъзходителство тръгна и се подготви за влизането си в Букурещ, който отстои на един час и половина път от Попест. Недалеч от конака той бе посрещнат от богатата каляска на княза на Влахия, приветствуван от неговите двама по-големи синове и придружен от гвардия от 500 души. Качвайки се в каляската, предшествувана от охрана, Негово превъзходителство влезе в 9 часа в града. След това той бе съпроводен до един празен дворец на княза близо до неговата резиденция и упълномощен да го използва като свой собствен дом. Това е хубава елегантна къща, строена от камъни и покрита според обичая тук с дървени керемиди; разпределена е на апартаменти според християнската мода и може да се счита за великолепна по сравнение с варварските образци на съседните турски къщи. Фасадата гледа към голяма градина, дясното крило също гледа към градина, само че по-малка, и двете са приятни и доставят удоволствие със сянката и зеленината си.

Този следобед князът пристигна на кон през по-малката градина, за да посети Негово превъзходителство, който го посрещна на градинската порта и едва можа да го убеди да се изкачи преди него по стълбите. Той се върна след около час и даде възможност на своя чичо Константин Кантакузин, който изпълнява службата на велик столник⁷⁹ или управител на този дом, да изкаже поздравленията си на лорда. Името на княза е Йоан Константин Бесараба⁸⁰, който управлява княжеството от около 13 години, след като е наследил Щербан Кантакузин⁸¹, брат на гореспоменатия Константин Столник. Той е привърженик на добър ред и дисциплина в провинцията, възродител на архитектурата, инициатор на образованието както в Букурещ, така и в другите части на княжеството, в което е въвел 2 или 3 печатници и е публикувал няколко книги, полезни за обучение и наставление в гръцката църква. Той е на около 47 години и има 10 деца, четирима от които са синове. Вторият от тях е на 14 години и е добре обучен на гръцки и латински език. Той е приветлив, благ и любезен, щедър и амбициозен за образованието на децата си, ревностен християнин и поради това щедър за развитието на книгопечатането и разпространението на книги, строенето на манастири и църкви и други благочестиви дела. Неговият чичо Константин Кантакузин Столник е възрастен човек, който е пропътувал цяла Европа. Той познава разногласията на тяхната църква, запознат е и с някои хуманитарни науки. Добре е запознат с политиката и неговите съвети са тези, които подкрепят настоящия принц в името на честта и доброто на княжеството.

25 април

В 9 часа тази сутрин Негово превъзходителство върна визитата на княза, който го посрещна на стълбите и проведе около час и половина разговор с него. След това Негово превъзходителство беше въведен в трапезарията, където на дълга маса, разкошно подредена, князът и Негово превъзходителство (първият от дясната страна) седнаха да обядват. От двете страни на Негово превъзходителство седнаха двамата по-големи синове на княза, зет му заедно с други благородници и чиновници от двора. От страната на княза седнаха подред свитата на посланика заедно с нашия водач граф Томазо и други. Обедът продължи поне около седем часа, по време на който ни поднесоха различни деликатеси, изобилни от вина и много наздрависи бяха казани, като главните бяха за Великия господар, за императора на Германия и за кралицата на Англия, всички удвоени от залповете на войниците от съседния двор. Тук бяхме свидетели на небивала любовност, гостоприемство и изискано поведение от страна на влашката аристокрация и по-специално от страна на самия княз, който пи наздрависа за всеки един от чужденците, седнали на масата. При приключване на угощението той подари на Негово превъзходителство богата копринена роба по влашка мода, обточена с великолепа самурена кожа, след което Негово превъзходителство и свитата му се прибраха в покоите си. Палатът на княза с апартаментите и градините наоколо наистина е прекрасен и величествен и макар че не може да се сравни с дворците на другите християнски князе, той е за предпочитане пред онези, в които невежествените турци така честолюбиво се развличат.

26 април

Тази сутрин имяхме религиозна служба и проповед в дома на Негово превъзходителство и след обяд той направи кратка визита на патриарха на Ерусалим, а след това доста дълга на гореспоменатия Константин Кантакузин Столник. Патриархът живее в един голяма хан, построен от сегашния княз, където има големи апартаменти и магазини за търговци, рентата от които достига до 20 кесии годишно и князът ги е определил за патриарха в полза на Божи гроб.

27 април

Посетих тукашната печатница, където видях да печатат няколко молитви на арабски по поръчка на патриарха на Антиохия за разпространение в епархиите му. Освен това те щяха да отпечатват в голямо фолио прочутата книга на Максимус Хиеромонахус, наречена Кириакодромион или Ход на неделите през годината. По този случай купих няколко книги, между които една, съдържаща

всички литургии, химни, ритуали, лекции и други молитвени слова, използвани в гръцката църква през цялата година.

Тази сутрин князът направи нова визита на Негово превъзходителство, която последният върна същия следобед, за да изрази дълбока признателност за щедрото, топло и приятелско посрещане в този дворец и да се сбогува. След завръщането си от княза той бе посетен от Константин Кантакузин Столник по случай заминаването си, който му подари чудесен кон от влашка порода, както и 2 други коня, изпратени от княза, на което Негово превъзходителство отвърна с подарък един диамантен пръстен на стойност 300 фунта.

Същия ден аз бях ощастливен с подарък от няколко гръцки книги, наскоро отпечатани в тази провинция от Кир Георгиос Кастриотис, както и някои други, подарени ми от Негово превъзходителство Константин Кантакузин. Привечер любопитството ни отведе за час и половина извън града, където посетихме манастир, наречен на влашки език Катрохан, основан от последния княз Щербан Кантакузин. Счита се за най-красивия от всички в областта, основани някога от сегашния или предишни князе, и следователно едно кратко описание за него може да послужи за образец на останалите. Разположен е на река Дембовица, която го мие от двете му страни, докато другите две са украсени от гори с хубави, гъсти и сенчести дъбови дървета. Околните пасища представляват чудесен пейзаж; около манастира има също така градини и лозя. Зданието е продълговато, строено от камък и разделено на килии за около 40 монаси, с жилище за игумена, обща кухня и трапезария и други общи помещения. В центъра е построена църква, точен модел на древна гръцка църква, т. е. особен нартекс или портал, външен отдел или пронаос, тяло на църква или наос и олтар; отделните части се поддържат от колони и са покрити с високи куполи. Украсата от рисунки, позлата, бродерия е изключително богата и фреските са многобройни както отвътре, така и отвън. Тук се намира изображението на Щербан, основателя, с неговата княгиня, брат му и други роднини, които заемат цялата западна страна на църквата. Тук също така се пазят две конски опашки, разрешени от турците да се носят пред княза, заедно със знамето на провинцията и едно друго, наречено великденско знаме, на което е представена цялата Троица, като богът баща е изобразен като почтен старец, гледащ към тялото на нашия Спасител, който виси на кръста.

Букурещ е огромен, пръснат град с много особен строеж; външните части са много ниски, състоящи се от къщи, по-голямата част от които са под земята също като нашите мазета и покрити отгоре на върха със снопове от слама или кора от дървета. Похубави къщи се намират около двореца на княза, които са покрити с хубави дървени керемиди и стени, построени от здрав камък и с големи градини и дворове, оградени с дъбови дървета, разположени съвсем близо един до друг. Улиците изглеждат като

непрекъснат мост, павиран от едната до другата страна с едри дъски 10 ярда дълги и много инча дебели. Това произведение, колкото и скъпо да е, продължава през всички здания на няколко мили в дължина. Гледката е приятна отдалеч с няколко къщи на аристокрацията, двореца на княза, манастирите и църквите. Последните са в една и съща форма, правилно строени, с високи куполи, вътре в тях висят камбани, които бият за служба, и са първите, които, както споменах, чувам, откакто съм дошъл в Турция.

Цялата провинция е много богата на гори и ливади, но рядко населена, и то по-скоро с колиби и палатки, отколкото с къщи. Основният доход идва от восък, мед, необработени кожи, коне, мини за сол и търговия по река Дунав. Чрез тях тя е в състояние великолепно да издържа княза и бароните, освен това да плаща годишния данък на Турция, установен на 320 кесии, което се равнява на 32 000 фунта стерлинги; свръх това тройния размер на тази сума, която измъкват принудително извън договора. Цялата земя е собственост на княза и бароните; останалите, които са селяни, са или слуги, или роби и са на разположение на княза и благородниците, от които те зависят.

28 април

Тази заран излязохме от Букурещ и след пет часа пристигнахме в малко село, наречено Chrytshulest. По пътя се отбихме малко надясно, за да разгледаме един красив дворец, построен от княза за втория му син, разположен край приятно езеро. На следващия ден на седем часа път от Хритшулест разпънахме палатките си и се разположихме около една малка река, наречена Ilfof.

30 април

Този ден около 12 часа пристигнахме в Tergovist, където Негово превъзходителство и свитата му се настаниха в палата на княза. По форма и великолепие той много прилича на този в Букурещ, само че има много по-хубава градина с красива каменна лятна къща в нея: и двете са симетрични и могат да се сравняват със зданията от класическия християнски свят. Градът е приятно разположен на Ialomitza⁸², зад която се вижда чудесен пейзаж от хълмове, които отделят провинцията от Трансилвания, а от другата страна се вижда безкрайна равнина, оградена от величествени дървета. Градът носи името на главния митрополит на Влахия и през тези тридесет години е бил резиденция на нейните князе, докато не било вдигнато въстание тук, организирано от принц Гика, и околността на Трансилвания като подозрителна била отнета от наследниците му и предадена на Букурещ. Но в продължение на 5 години князът успява да си я възвърне, при условие че няма да строи укрепления, и съответно областта бързо

започнала да се засилва, докато князът ремонтира своя палат, украсява градините и кани благородниците да издигнат свои къщи, така че да могат да го придружават до тези постоянни резиденции, които той за в бъдеще възнамерява да строи тук.

1 май

Този ден, след като обядвахме в Терговищ⁸³, отидохме да посетим един манастир, който се намира на съседния хълм. Той е построен от хубав камък, украсен с купол и добре изрязани решетки на прозорците, направени от същия материал. Оттам имаше великолепен изглед към околната равнина и град Терговищ, който с къщите на благородниците, хубавите манастири и запазените църкви представлява красива гледка.

2 май

Този ден пътувахме 4 часа от Терговищ и най-накрая разпънахме палатките си в едно красиво място, обградено с увиснали дървета, наречено *Isvoга*, недалеч от река Дембовица, която продължава да тече бавно от лявата ни страна.

3 май

Тази сутрин продължихме и за час и половина пристигнахме в подножието на планините, където река Дембовица навлиза в равнината през една малка скала, която навярно реката е оформила от непрекъснато и бързо течение на водите. Пътувахме седем часа през равнината, през което време бяхме принудени да прекосяваме извиващото ѝ се корито 20 или повече пъти. Непрекъснато бяхме съпроводжани от ромона на падащите ѝ води, от сенките на хълмовете, които ограждат долината, и от равното изкачване, което непрекъснато ни водеше нагоре към планините. Най-накрая разпънахме палатките си в една малка, красива долина, затворена като театър от заобикалящи я дървета и хълмове, където се намира селото *Cotonest*.

4 май

Продължихме пътуването си 4 часа по подобен път, който минава през тясна сенчеста долина, съпровождаща лъкатушещото се течение на река Дембовица, която пресякохме няколко пъти, и най-накрая пристигнахме в село *Dragoslave* и след още час и половина в *Rukar*⁸⁴, на гръцката карта *Πεναλο*, където се разположихме и починахме тази вечер. Селото е доста голямо, състоящо се от къщи, всичките строени във влашки стил, които са от дървета, положени едно върху друго, покрити с висок и островърх

покрив от дървени керемиди и тъй като вътре няма комин за излизане на дима, за целта са пробити няколко дупки в покрива.

5 май

След като неусетно се озовахме в планината почти до снежните ѝ върхове, които виждахме надвесили се не много далеч над селото, в което бяхме отседнали, ни съобщиха, че останалото изкачване от час и половина е много тежко, след което ще имаме още по-големи трудности при спускането. Затова Негово превъзходителство реши да починем тук този ден и да се възползува от удобния случай да изпрати напред каруците, каляските и по-голямата част от багажа си, така че да може на следната утрин, когато продължава пътя си, да пътува с по-голяма лекота. Междувременно, като се има предвид, че ни предстоеше преминаването на границата, която разделя двете провинции — Трансилвания и Влахия, ще бъде подходящо да направя тук няколко общи бележки за провинцията, които записах по време на пътуването си през последната.

Тази провинция била владяна от римляните от времето на Траян⁸⁵ до Галиенус или по-скоро до Аурелиан, който, въпреки че е роден тук, преместил остатъка от римляните в Мизия и Панония. Когато тя станала зависима от турците след военен разгром, с радост приела налога от 320 кесии годишно, докато Молдавия, която доброволно приела това робство, била обложена с не повече от 60. Оттогава назначаването на техния княз зависи изцяло от турците, които му разрешават всички права на независимост в провинцията освен обявяването на война и сеченето на собствени монети. В провинцията се използва датската монета или венецианската lion dollar; заедно с полската *quarts*⁸⁶ и малката саксонска монета, наречена *bains*, от която 132 се равнява на лион долар. Законодателството тук е древното римско право. Властта и правото за произнасяне на присъда са изцяло в ръцете на принца, след което, както и в Турция, екзекуцията се изпълнява веднага. За по-добро уточняване на данъците и други обществени задължения цялата провинция е разделена на 17 области, като всяка област поема своя дял от данъци. По време на война тя доставя обикновено 2000 души, от които за една четвърт продължава да плаща и в мирно време.

Местните жители наричат себе си римляни, а провинцията си *Tzegga Romanesca*⁸⁷, тъй като са убедени, че са потомци на римляните. В потвърждение на това мнение сочат своя език, който е смесица от изроден латински и италиански с малък примес от турски и славянски думи. Пишат изцяло на кирилица, която, изглежда, е изродена гръцка азбука. И тази особеност на езика им, както и азбуката им, е подобна на молдавската. И двете провинции (Влахия и Молдавия) заедно с Трансилвания са съставлявали древната Дакия, като първите две са *Ripensis*, а последната

Mediterranea. Вината в тази провинция, особено в Терговищ, са особено хубави. Влашките облекла са подобни на турските. Религията им е изцяло гръцка, подчинена на патриарха в Константинопол. Техните литургии се изпълняват или на гръцки, или на славянски език, въпреки че аз бях убеден, че в някои църкви е бил възприет влашки език или поне често четат Евангелието и други служби на този език, но самите литургии са съвсем рядко. Църквите във всяка енория, както и параклисите в многото манастири, които се виждат тук, са обикновено много хубави, добре построени, богато украсени с рисунки и в повечето случаи снабдени с камбани; въпреки че на някои места видях дървени клепаля, което е общо за гръцките църкви в Турция, където камбаните не се разрешават. Нартексът или портикът винаги е изографисан със суеверни изображения на осъдените в пъкъла и често външните стени са осквернени с нечестиви изображения на бог отец, нещо, което тук е разрешено в разрез с общоприетите догми на гръцката църква.

6 май

Този ден продължихме през планината по един стръмен и каменист път, преминаващ през мрачни сенки, а понякога и над ужасни бездни. В десет и половина [ч.] стигнахме границата между двете провинции, отбелязана с един дървен кръст на края на планината, откъдето започваше пътят за Трансилвания. Тук Негово превъзходителство бе посрещнат от правителството на Трансилвания в лицето на граф Михаел Майкес, както и от делегация на първенците на Кронщат⁸⁸ и от група конници като негова обикновена охрана със знамето на императора, при което групата казаци, която придружаваше Негово превъзходителство от Терговищ, се завърна обратно. На час и половина оттук ние се спуснахме по планината и по един тесен проход, там, където река *Bozza* преминава от снежните върхове в съседна равнина, пристигнахме в замъка *Вгап*, малка крепост, която охранява този проход, където Негово превъзходителство бе приветствуван от три различни залпа от около 21 топа. В този форт намерихме красиво разпънати палатки, готови за приемането на Негово превъзходителство, с кухня, склад и други удобства, приготвени от гореспоменатия граф Майкес, който официално пое ангажимента да съпровожда Негово превъзходителство чак до Херманщат⁸⁹.

7 май

В шест часа сутринта напуснахме крепостта Бран и поехме нашия път за Кронщат, който е на 2 унгарски или 12 италиански мили оттук. След час и половина Негово превъзходителство бе посрещнат от генерал-майор Глихенсберг, военачалник на гарнизона в Кронщат и околностите му, както и от лейтенант-полковник Гравен от полка на генерал Рабутин. Същата вежливост той

получи от съдията и другите първенци на града, с които и с определения брой свита, която ги придружаваше, направихме редица като влак, дълга около една миля. Междувременно нашият път минаваше през област, където генерал Хойстер бил победен и затворен от граф Текели през 1690 г., а също минахме и през град Rosnaw, който лежи по средата между Бран и Кронщат и има великолепен замък, от който Негово превъзходителство бе приветствуван с три последователни залпа. Около 11 часа влязохме в града, а замъкът продължи да приветствува, в града всички бяха въоръжени; по улиците от двете страни бяха наредени мускетари, а към пазара в ред се движеше войска. Тук се намира къщата на генерал Глихенсберг, където Негово превъзходителство бе приет с всички знаци на почит и уважение и след час бе поканен на великолепно угощение. Следобед по заповед на граф Майкес бяхме съпроводени до нашите станции, където по един трансилвански господин бе определен да ни придружава като комисар, или *proveditore*, във всяка станция. Господин Пейджет и аз бяхме особено облагодетелствувани от компанията и грижата на някой си Ладислав Дуза, учтив, интелигентен и добре възпитан, от швейцарски произход. Същия следобед г-н Пейджет и аз се изкачихме по хълма на крепостта, откъдето се виждаше целият град, който има почти триъгълна форма, обграден от каменни стени, разположен в тясна долина, под високия снежен клиф на планината, но от едната страна гледа към равна и плодородна равнина. Той е обкръжен от три отделни предградия, красиво смесени с градини. В една част на тези предградия, която се вдава навътре между хълмовете, е разположена красива влашка църква. Ужасен пожар преди около 14 години превърнал целия град в пепелища, като същевременно била опожарена и библиотеката на училището, основано тук за изучаване на философия и теология. Същото нещастие сполетяло и катедралата, от която сега е останало само скелето, за да свидетелствува за бившето ѝ величие. Покривът ѝ, който бил куполовидно изграден от камък, сега е покрит с дъски.

Основната религия в това място е лютеранството и църквата, за която споменах по-горе, се ръководи от старши свещеник и 13 капитули, които получават значителни доходи от 13-те епархии на областта Кронщат, която обслужват. Църковното ръководство на цялата област се намира отчасти в ръцете на това църковно тяло, а отчасти и в ръцете на управителя на Кронщат, чиято служба е ограничена, но в по-голямата си част той управлява заедно с управителното тяло на църквата. Чрез този управител молбите отиват при епископа на цялата провинция Трансилвания.

Гражданското управление на града се намира в ръцете на съдия, който се избира всеки две години, на сената и на общинската управа от 100 души. Присъдата на съдията е окончателна и се регулира от законите на областта, съобразени с гражданското право. След пожара градът е отлично възстановен, със ста-

билни правилни стени и прозорци откъм улицата, като покривите, както и във Влахия, са покрити с дървени керемиди. Най-разпространеният език е саксонският; като един от градовете, който принадлежи към големите колонии на тази нация, той съставлява една трета от цяла Трансилвания.

1 юни

Трансилвания, която дълги години е била зависима от турците и следователно под протекцията на тази империя, която все още им разрешава избора и управление на техен собствен княз, била през 1687 г. под управлението на Дук Лорейн, причислен към армиите на императора; след капитулацията те са предадени на германците, на които все още са подчинени, въпреки че и досега императорът няма определена титла. Той има обикновено един гарнизон от около 12 батальона, които след мира в Карловац служат повече да обуздават населението, отколкото да внушават страх на съседните турци. До този момент те строят силна крепост в Херманщат и планират да построят и други в подходящи места, под предлог че очакват нападения върху тези крепости и постоянната войска. Императорът изисква годишно жестоки данъци, срещу които те протестират, че са четири пъти повече, отколкото е определено от турците. Докато те плащали тогава принудително годишни данъци и налози в размер на 200 000 floreni Rhenenses, тази година от тях специално е изисквана сумата в размер на 1 040 600 по решение на правителството в Alba Julia и която сума се изчислява в следните подробности:

Quantum militare	750 000
Ad fortalitia,	100 000
Debitum principis Duca	65 600
Bonificationes superoneratis	60 000
Ad salarium camellariae	15 000
Inevitabiles extraordinariae expensae	50 000

Субсидиите се изискват от правителството в името на императора чрез неговия пълномощник граф Сеу, като грижата по налагането и събирането на данъка е възложена на управителя, канцлера и ковчежниците, assessores tabulae regiae, заедно с други чиновници и членове на съвета. Така гражданското управление на провинцията е поверено на трансилванския нобилитет, представено от посочените по-горе служители, но военното управление е в ръцете на генерал Рабутин, който държи провинцията в сурово и жестоко подчинение.

Трансилвания е в ръцете на три различни народности. Пър-

вите са Szekeli⁹⁰, които другояче изопачено се пишат Sciculi, Siculi или Scytuli. Вторите са саксонците. Третите са унгарците. Първите и третите от тях говорят еднакво унгарски и са хуни от общ произход, но заселени тук в различно време. Саксонците⁹¹ говорят чист германско-саксонски, от която нация те са колония и са се заселили тук по време на Геза, втория крал на Унгария.

Всяка една от тях има свои закони, обичаи и привилегии и се разделят по следния начин. Първо Szekeli се разделят на седем szekes, наречени: Meros-szek, Udvarhel-szek, Harom-szek, Kesdi Orha Sepszi-szek, Clif-szek, Gyorgy-szek и Arangus-szek. Над всяка от тези групи стоят много управители. Тъй като са войнолюбив и грабителски народ, те все още носят дивото състояние на скитите (от които цялото племе хуни са колония), винаги били освобождавани от данъци и задължения към правителството освен задължението на военната служба по време на война под ръководството на своя вожд. Но напоследък императорът ги убедил да се подчинят на същите задължения и данъци наравно с другите негови трансилвански поданици. Поради това, че техните владения не се намират в ръцете на правителството, между тях съществува особен обичай: при липса на наследници техните земи се наследяват не от правителството, а от най-близкия съсед.

Саксонците по същия начин имат своите седем области от първите заселници, наречени: Szerdaky-szek, Szeben-szek, Brassoy-szek, Medyes-szek, Segyvar-szek, Bestereze-szek и Erdovidek-szek.

Всяка една от тези области има своя столица, наречена Regia et libera civitas. Този град или областта, или районът, принадлежащи към него, се управлява от iudex regius, наречен на техен език konings rickter. Но властта и правата на Iudex Cibiniensis, който е на Херманщат, се простира само над няколко саксонски области; освен това той претендира за Брашов или Кронщат в много отношения, изключение, което му е разрешено поради голямата му отдалеченост от трибунала в Szeben, или Херманщат. Освен властта на съдията във всеки град има съвет от управители от около 60 или 100 човека и центумвират или община, която рядко има 100 човека. Всяка от няколкото области има jus gladii и всички други прерогативи за пълна юрисдикция.

Третата и по-богата област на Трансилвания, която се владее от унгарци, се смята, че е място само за трансилванската аристокрация, също е разделена на седем комитата или резиденции на нейните няколко двора, наречени: комитатът на Huniadensis, Albensis, Thordensis, Claudiopolitanis, Interior et Exterior Zolno-kiensis, Doboczensis и Krasnaiensis. Всяко от тези графства има 4 комисии, от които 2 се наричат върховни и 2 низши, в чиито ръце заедно с другите аристократи под тяхна власт остава цялата власт и съответните владения в техните области: останалите жители са не само жители, но и подчинени, както ги наричат и в известен смисъл роби на съответния феодал, на когото редовно издължават работа от по 3, а понякога и повече дни в седмицата.

Освен тези има огромен брой власи, смесени с трансилванските народи, но те нямат нито своя земя, нито управление и затова си остават овчари и като такива — роби и подчинени на останалите. И не само власи, но също така (макар и в по-малко количество) има надлъж и нашир в Трансилвания руси, московци, арменци, евреи и други.

Така наречените официални религии в Трансилвания са онези, които в продължение на векове са получавали покровителството на своите принцове под клетва и на императора според клаузите на тяхното по-късно покоряване: римски католици, лютерани, калвинисти, които тук се наричат реформисти и унитарни. Първата от тях е по-разпространена в Секулия, но не чак толкова много, че да притежава дори 1/10 част от цяла Трансилвания. Втората, или лютеранството, е обща за всички саксонски народности в тази провинция. Третата е разпространена в Секулия и в комитат Hungarici. Четвъртата преобладава тук и там в същите области, но тези, които я изповядват, също не са толкова многобройни. Обаче те имат процъфтяващ колеж в Клаусенберг заедно с голяма църква, която нито по красота, нито по брой на числящите се може да се равнява с тази на калвинистите. Тези няколко религии са добре познати и различни по вяра и принципи в цяла Европа. Затова аз ще спомена само относно реда в последните три: това, че техните няколко енории, обединени в отделни диоцези, са подчинени на съответни господари и тези господари на свой ред са също така подчинени на провинциалния епископ, който има свой съд, в който той извършва бракосъчетанията и разглежда други духовни дела и има единствено право да ръкополага свещеници и да свиква и да председателства техния годишен синод. Към този синод е прикрепена консистория, която всъщност е горна камара и съветник на епископа.

Лютеранските църкви на много места са великолепни, снабдени с орган и украсени със стенописи и малко се различават от нашите големи църкви, освен че олтарът е неподвижен и строен от камък и понякога разкошно украсен. Службите им се състоят от молитви, после песни, после лекции и поучения, последно молитви и заключителни песни. Униатските служби напълно приличат на тези на калвинистите. Последните имат служби два пъти седмично освен неделните, както сутрешни и вечерни през седмицата, на които се събират множество хора на много места. Службата им е псалми, молитва от олтара и след това приключва с друг псалм. Те имат една форма на молитва и внушението на своя свещеник да не използват никаква друга; но практиката на някои пастори е въвела използването на видоизменени молитви и съответно хората започват да не уважават тези, които се придържат към едната форма. Лютерани, калвинисти и унитаристи живеят в мир помежду си, но не се приемат в своите общества на християнската църква без специална декларация за ортодоксалност. Лютераните на някои места освещават с вода, а другаде

въздействуват на хляба. Те също имат тайна изповед, но не злоупотребяват с това, както папистите. Тяхната главна отлика от калвинистите се състои в тяхното открито признаване на съществуването на материалното единство. Между другите известни принципи на унитаристите, с които те отхвърлят силата на християнското причастие, е че обикновено практикуват детското кръщение не за да дразнят калвинистите, а го предпочитат към 12-годишна възраст или повече.

Тези три протестантски религии остават все още необезпокоявани във вярата си. Но напоследък стават няколко посегателства от страна на йезуитите и от други служители, свързани и подчинени на папската власт: относно отнемане на десятъка, плащан на протестантските пастори от солните мини, а сега плащан на папските свещеници; относно грижата, която поема дворот във Виена да назначава на всички служби в провинцията папски служители. Относно тези разпоредби аз мисля, че цялото реформаторско население на Трансилвания и по-специално калвинистите започват да осъзнават, и то от управниците до най-обикновения човек, че трябва честно да предоставят своите дела на добрите услуги на Негово превъзходителство към имперския съд; след което те отправят молитви и добри пожелания на църквата на Англия и на много места с тъжна меланхолия се разделят с нас, като че ли тъкмо сега навлизат в мъченичество.

Религията на влахи, московци, арменци, руснаци и други е като техните съответни националности по места и страни. Може още да се отбележи за религията в Трансилвания, че както в Унгария, също и тук йезуитите, които бяха изгонени преди с изрична заповед, сега имат свободата на влизане и заселване в провинцията. Не мога да пропусна да отбележа огромната и осъдителна лекота при калвинисти и лютерани за развеждането.

След религията в Трансилвания идват за обсъждане проблемите за естествената почва на страната: тя е богата, добре обработена, гъсто населена, с достатъчно гъсти гори, хълмове и вода. Повърхността на земята е почти навсякъде черна, без камъни и на места тъй плодородна, че не се нуждае от оране освен само някои части в Секулия, където това се използва. Освен всички видове зърно, което ражда земята, недрата ѝ изобилствуват с минерали и изкопаеми от всички видове и особено злато: така че, както бях информиран от инспектора на императорските мини, за миналата година тук са изкопали злато на стойност 250 000 зехина. Но между полезните изкопаеми киноварът е най-рядък и живакът, който тук се намира чист. Солта се копае на няколко места по начин, описан по-горе, чрез който голяма част приходи се падат на императора, който владее всички мини. Но междуременно населението страда от цената на тази стока; защото от подчиняването им от императора камък сол, тежаш около 1000 паунда, едва може да се закупи за 3 флорина, докато дотогава 3 камъка от сол се купували за 1 флорин. Монетната система е

тази на императора, quarts на Полша и някои други монети. Сведенията, давани от някои хора, които били очевидци, че някакви части от злато било намерено в продуктите от техните лозя както тук, така и в прочутата планина Токай, са много интересни. От тях ще спомена само няколко. Парче злато, се казвало, че е порасло върху лоза вместо върху зеления филиз, чрез който се свързва със съседно дърво или друг вид подпора. Чисто злато било намерено в гроздово зърно вместо в негов естествен камък. Малки златни топчета били забелязани прикрепени към кожичката на гроздово зърно. И че дори цял грозд бил видян да се състои от чисти парчета злато.

Колкото до характера и темперамента на жителите, те са сърдечни и гостоприемни, прият почти непрекъснато, хранят се обилно, не са много учтиви, но настойчиви в услужливостта си и дори най-простите говорят латински: те са здрави и особено секулианците, които имат груб и набит вид. Облеклото им е къса рубашка, много тясна по тялото, и ръкави, обърнати надолу чак до лактите. Панталоните им са също тесни, а от колената продължават надолу под формата на дълги чорапи до ходилата. Носят обикновено червени или жълти ботуши, украсени с кожа по три инча дълги. Върху палтото, когато излизат навън, слагат късо, свободно наметало, което е или избродирано, или украсено със сребърни гайки от двете страни. Облеклото на жените, повечето красиви и любезни, е тясна, къса блуза, после пола като тези в Англия, но върху раменете си носят широки, ленени ръкави, наподобяващи папски стихар. Шапките им са ниски, някои богато украсени със скъпоценни камъни, напомнящи някои стари английски рисунки, особено като тези на жените на Хенрих VIII. Те също носят наметало на раменете си, украсено с кожи, като мъжете: но по-низшите са по-обикновено облечени, когато излизат навън намятат широка, черна дреха, която от раменете стига до петите им, събрана на огромни дупли, но не като тези, носени от островитяните на Архипелага. Девоичките носят черен пръстен от кадифе на главата си, което наричат корона, наподобяваща шапка без дъно. За омъжените жени законът преди не предвиждал доказателства за изневяра, освен ако 24 свидетели най-малко не потвърдят това, което в един почтен век било ненадминато доказателство за вярността на техните жени, но при порочността на една са необходими твърде големи доказателства за обвиняване в отвратителния грях. Унгарците и секулианците имат обичая да остригват главите си около най-ниската част и да оставят коса на върха, която сплитат на плитки и оставят да висят на едното или другото слепоочие. Този обичай може би са получили някога от сикамбрийците (строили някога град Сикамбрия и основали колония тук), тъй като те са прочути с подобен обичай да сплитат косите си. Ние бихме могли да считаме в известна степен нещастни Трансилвания, както и съседни части от Унгария, ва които се твърди, че гъмжели от магьосничество. Защото жени

от всякаква възраст ежегодно са осъждани за това престъпление, и то обикновено по данни, че са нанесли злощастие на своите съседи, на своите деца, вещи, стада или на други обекти, или за събития, които, изглежда, по-късно се случвали. В саксонските части на Трансилвания те често ги подлагат на онова ужасно наказание с вода и аз съм чувал признание от тези, които твърдят, че лично са видели как някои осъдени за магьосничество никога не можели да потънат под повърхността на водата, докато други веднага падали на дъното. И в такива случаи нещастните обвинени, измъчвани, а може би обезумели хора, признавали обвинението и без ни най-малко забавяне се изпращали на кладата. Но тъй като много невежи области били обхванати от магьосничеството, то тези наказания сякаш подхождат за състоянието на Трансилвания, където всяка дребна област си има свое правосъдие и правото на живот и смърт е следователно в ръцете на неграмотни и суеверни лица.

- ¹ Федрак, дн. гр. Касадрик на азиатския бряг на Дарданелите, Турция.
- ² Галиполи, дн. Гелиболу, Турция.
- ³ Смирна, малоазийско пристанище, дн. Измир, Турция.
- ⁴ Орхан — османски султан (1326—1362).
- ⁵ 760 г. по Хиджра е 1358—1359 г. Очевидно грешка, тъй като Галиполи е завладян през 1354 г.
- ⁶ Синан паша — велик везир на Османската империя в края на XVI в.
- ⁷ Нисък релеф.
- ⁸ Хелеспонт — древното име на Дарданелите.
- ⁹ Лампсакус — античен гръцки град на брега на Дарданелите, дн. гр. Лампсеки.
- ¹⁰ Ксенофонт (ок. 430—354 г. пр. н. е.) — древногръцки писател и историк.
- ¹¹ Английска мярка за дължина = 201 м.
- ¹² Херсонес, дн. п-в Галиполи.
- ¹³ Пропонтис — Черно море.
- ¹⁴ Кардия, дн. Сароски залив.
- ¹⁵ Р. Мелас, дн. р. Кавак Деро, която се влива в Сароския залив.
- ¹⁶ Дн. с. Елмалъ, Турция.
- ¹⁷ Хераклея, дн. гр. Мармара Ерегеси на Мраморно море.
- ¹⁸ Дн. гр. Малгара, Турция.
- ¹⁹ Водач на керван.
- ²⁰ Дн. с. Дерекьой, Узункюпрійско, Турция.
- ²¹ Самотраки — о-в в Егейско море, Гърция.
- ²² Хеброс, дн. р. Марица.
- ²³ Узункюпрю — гр. в Югоизточна Тракия, Турция.
- ²⁴ Султан Мурад I (1319—1389) — турски султан от 1362 г. до 1389 г.
- ²⁵ Димотика, дн. Дидимотихон, Гърция, на границата с Турция.
- ²⁶ Дн. с. Елчили кьой, Турция.
- ²⁷ Унлям Пейджет — английски дипломатически представител при Високата порта от 1692—1702.
- ²⁸ Дн. р. Тунджа.
- ²⁹ Дн. р. Арда.
- ³⁰ Тит Лукреций Кар (ок. 99—55 г. пр. н. е.) — древноримски поет философ.
- ³¹ Робърт Сътън — английски дипломатически представител при Високата порта от 1700—1717 г.
- ³² Началник на дворецовата стража.

- 33 Кяхя (кетхуда, кехая) — висш офицер, в случая полковник на 32-ри ени-
чарски полк.
- 34 Министър на външните работи.
- 35 Канапе с облегалка от трите страни.
- 36 Николаос Маврокордато (1670—1730) — висш драгоман при Високата пор-
та от 1697 г. През 1709 г. назначен за принц на Молдавия.
- 37 Мъжка дългопола горна дреха.
- 38 Особен вид гладък копринен тюрбан, носен от дворецовите служители.
- 39 Съвещателен орган при султана или великия везир в Османската империя.
- 40 Висш офицер на еничарите.
- 41 Висш чин в административната йерархия на Османската империя.
- 42 Висш чиновник във военно-юридическата йерархия на Османската империя.
- 43 Висш чиновник, член на Дивана, който поставя султанската тугра.
- 44 Висш чиновник, финансов министър.
- 45 Началник на стражата на султанските покои.
- 46 Тържествено военно шествие, военни игри.
- 47 Плисиран тюрбан, носен от висши служители.
- 48 Висш чиновник по религиозните въпроси в Османската империя, тълкува-
тел на шериата.
- 49 Дн. Ерзерум, гр. в Мала Азия, Турция.
- 50 Дн. Трабзон (древният Трапезунд) — гр. в Мала Азия, Турция.
- 51 Султанска охрана.
- 52 Дворцов служител, натоварен със задълженията да носи султанския меч.
- 53 Главният черен евнух на султанския харем.
- 54 Става дума за султан Мустафа II (1695—1703), син на Мехмед IV (1648—
1687).
- 55 Натолія — Анадола, област в Мала Азия.
- 56 Молитвен обред, изпълняван от мюсюлманите задължително по пет пъти
на ден.
- 57 Хезиод (края на VIII — нач. на VII в. пр. н. е.) — древногръцки пое-
- 58 Назначение, определяне, дажба (тур.).
- 59 Спирка, едnodневно ползуване.
- 60 Вер. Кючюк Дервент, с. Лалково, Ямболски окръг.
- 61 Буюк Дервент — дн. с. Голям Дервент, Ямболски окръг.
- 62 Йеникьой, Ени Махала — с. Люлин, Ямболски окръг.
- 63 Паша кьой — дн. с. Лозарево, Бургаски окръг.
- 64 Стара планина.
- 65 Комарова, дн. с. Лозарево, Бургаски окръг.
- 66 Добрал, дн. с. Прилеп, Бургаски окръг.
- 67 Гр. Карнобат.
- 68 Чалъкавак, дн. с. Риш, Шуменски окръг.
- 69 Дн. с. Драгоево, Шуменски окръг.
- 70 Ески Стамбол, дн. Преслав, Шуменски окръг.
- 71 Боклар, дн. с. Буховци, Търновски окръг.
- 72 Арнауткьой, дн. квартал Пороище на гр. Разград.
- 73 Узундже Алон, с. Равна, Разградски окръг.
- 74 Дн. с. Юпер, Разградски окръг.
- 75 Р. Арджеш, Румъния.
- 76 Р. Дъмбовица, Румъния.
- 77 Гр. Попешти, Румъния.
- 78 Уилям III — крал на Англия (1648—1702).
- 79 Болярски чин.
- 80 Това всъщност е Константин Брънковяну — княз на Влахия между 1688 и
1714 г., способен политик и дипломат, под чието управление княжеството се
радва на икономически просперитет, политическа стабилност и културен възход.
- 81 Княз на Молдавия и Влахия от 1678 до 1688 г.
- 82 Р. Яломица, Румъния.
- 83 Терговищ, гр. във Влашко, Румъния.
- 84 Гр. Рукер, Румъния.
- 85 Траян, Марк Улпий — римски император (98—117) от династията на Ан-

тонните. Водил активна външна политика. Предприел нов поход срещу даките и в резултат на двете му кръвопролитни войни (101—102 и 105—106) въпреки ожесточената съпротива, водена от Децибал, успял да ги подчини.

⁸⁶ Квартник — полугрош. Основна монета в Полша от средата на XIV в. и в продължение на почти 200 години. 1 квартник се равнява на 1/4 полугроша.

⁸⁷ „Цара Румъняска“ (Земя на румънците), название на Влашко.

⁸⁸ Кронщат — сег. гр. Брашов, Румъния.

⁸⁹ Херманщат — сег. гр. Сибиу, Румъния.

⁹⁰ Секлери — едни от най-древните обитатели на страната, заселили се тук още преди идването на маджарите.

⁹¹ Саксонците — немски колонисти, заселили се в някои области още през XII в.

Превод и бележки Наталия Живкова